1 Ид. 3936/1 50ª 1

II

ВЕЛИКА ЈЕ СТВАР ЋУТАЊЕ

По који пут се у животу враћам на тачку из оставштине старога Рима: Magna res est tacere. ~~[illegible]~~ Ћутати, ћутим, ћутање — благо онима који су род тима трима стварима. У саобраћају с људима и са догађајима човек говори; у себи, човек ћути. Како је загонетна ствар ћутање! И сан је загонетна ствар, али ћутање загонетнија. Кад ћутимо у себи, то је сасвим неко особито стање, изван сваке конкретне реалности. У животу, човек је ограничен; у себи, он је неограничен, краја му нема. Наравно, под условом да дубоко ћутимо, и да дубоко у себи ћутимо. То је оно Христово: ~~"Остани сам"~~ "Остави све". То је оно монаха Томе из Кемписа: "Затвори за собом врата ...остани у ћелији". Дубоко ћутање и дубока самоћа, две апсолутно духовне ~~[illegible]~~ моћи у човеку. Говором се кажу велике, важне, дивне ствари, али све у ограничењима. Може читалац продужити ограничења у књизи ако заклопи књигу и потоне у ћутање. А зашто није и писац потонуо? Потонуо је; ~~з~~само што се оно из дубоког ћутања не да рећи. Најпрецизније и најсуштинскије знамо ~~[illegible]~~ оно што не можемо никада исказати. Језик сам је ограничен. Једнако се развија, али једнако мења и опада. Што је говорено и писано пре педесет година, чудно је, и смешно, данас. Како је говорено пре сто година, то је гротескни диалект. Данас, то исто казало би се сасвим друкчије, али језиком који ће ~~[illegible] постати~~ у име божје, постати такође гротескни диалект. А што је пре триста година говорено и писано, то је ~~ту~~ мртав језик, то је, у књизи, фотографисан покојник. Ћутање, напротив, увек је исто. Оно дубоко ћутање, да нагласимо опет. Плитко ћутање, са стегнутим устима, са очима управљеним у савременост и савременике, у свакидашње планове, бриге, амбиције, мржње, освете — то није ћутање, то је разговор, шапутав и прикривен, на површини човека и ствари. Дубоко ћутање је духовна суштина. Ко уме дубоко ћутати, дато му је да изађе из ограничења, да има додир, као душе Платонове, са суштинама. Ко лепо говори, моћан је земаљски; ко дубоко ћути, моћан је васионски. Кад је човек сав духован и сав суштина, он мора бити нем, непомичан, сам. Онда је изашао из живота свакодневног, онда је део васионског ума. Отуда је ~~[illegible]~~ Н ~~[illegible]~~ човек изведен у камену изваjан од генијалног ума и генијалних руку, тако силан симбол.

(Микел Анђело: esser di sasso — бити од камена, имаћем сентименталног и алегоријско и анагогичко значење.

* * *

Данас је 20-ти октобар 1945-те. Годишњица ослобођења Београда и помен-дан жртвама. Човечанство, у својим ограничењима, не зна још, авај, за слободу без гробова, и без злочина, над онима који носе идеал слободе или [redacted] знају идеале слушати и волети. Пре годину дана, у овај дан, пали су још и последњи, последња браћа и последњи непријатељи у огромној поворци умирања, да би се у Београду угасила насилна државина. Немачка насилна државина. Некада пре тога била је аустријска насилна државина, некада пре тога, мађарска, некада пре тога, турска. Београд ћути, гробови ћуте — историја и ослобођени преживели говоре. Напредовао је свет ипак мало у ћутању. Ћутало је данас, један минут, три стотине хиљада становника београдских. Ако неко у тај час није скинуо капу, није утонуо у себе и у ћутање колико игда може — не било му просто! Ћутали су они који управљају и одређују, ћутали они који носе живот и трајање. По другим градовима, у сличним приликама, ћуте милиони. Ми у Србији, једном приликом, ћутали смо, не сувише давно, два минута у целој земљи. Али, нажалост, после се показало, нисмо доста дубоко ћутали. Ипак је то био један пример да су Словени осетили важну потребу да поћуте у целом народу. Сећам се једног доживљаја, у Паризу, у крематоријуму, где су сажизали тело младог Холанђанина, али, разни пријатељи, скупили се да сачекамо три четврти часа, да сачекамо, како се каже, пепео. Било нас је од [redacted] свих нација. Одједаред ми један Рус пријатељ [redacted] шапће: Если бы не мы православные... Доиста, само смо ми, Словени источне вере, стојали, оборених или глава и ћутали занесено. [redacted] Докле год се и сви Словени разних вера, и све људство не научи ћутати много дуже од једног минута, и не само при парастосима и парадама, него и пред одлукама и радњама, дотле ће градови као Београд и даље трпети јуришe, пустошења и насилне државине. Докле год људство не научи да пред налетом воље боље, [redacted] и дубоко поћути [redacted] дотле ће прегреси људски висити над провалијама, а људе ће [redacted] давити мора... Београде, карауле наша на светскоме путу, докле ће се око тебе немамљивци витлати! Ћутао си три и по године дана и плитким и дубоким ћутањем. А како си јутрос ћутао? Јеси ли се спустио дубоко у се, јеси ли умотрио јад човечанства: да се о духу [redacted] и његовим енергијама и потенцијама знаде, данас, мање но што се знало о материји пре хиљаду година.

Шездесет секунада ћутања довољно је да човек духом такне онолико колико говором не може за шездесет дана. Напољу је парада, унутра ћутање. Напољу неко држи говор, и помиње милион и шест стотина хиљада „палих, који су се жртвовали за слободу и за отаџбину". У ћутању, где се одједаред све види и зна , где се одједаред прима све између нашег човека који умире код Плетержице и Француза који бежи из Сајгона [redacted] у ћутању се оно горе речено овако зна: милион и шест стотина хиљада убијених, сатртих за слободу и отаџбину, али још и за друге вредности и моћи које би требало да се кроз ћутања пројаве, да раздело духовне моћи од материјалних, да се идеје престану примењивати првенствено за стварање и покретање материјалних чудовишта. Дух се злоупотребљује! Дух пронађе, и створи и стече, и опет дух се усиљава да то одмах злоупотреби. Велики део људи и народа стварно се сили и мучи да чини зло. Тек што се авион демократисао, прешао у општу и лаку употребу и [redacted] постао лепота [redacted] животакалог, пребачен је у деспотско аристократство, постао страшило, убица, сејач смрти и рушења. Злоупотребљава се авион, атом, човекова воља, човек. Дубоко ћутање види одједаред милионе милиона ужаса. Види како су се тела наша растезала да би могла примити све ударце, кидања, мучења ватром, водом, земљом, [redacted] отрованим ваздухом. А са телима протезале се и душе наше, и обухватале све народе и отаџбине, сва разарања и пустоши. Истина је цела и човечка: нико се није искрено радовао ниједној рушевини, нико није радосно стрељао, вешао, [redacted] с огњишта прогонио у туђину — сем чудовишта која никада нису могла утонути у себе, никада нису умела поћутати васељенски. У томе је фашизам: интернационално [redacted] поникле духовне наказе (која само говоре.) фашизам још није сатрт. Свугде [redacted] још има људи који не знају сићи у себе, ћутати с васељеном, осетити људска ограничења. По фронтовима, по касарнама и штабским канцеларијама, по [redacted] склоништима, по друмовима, раздражено се рат водио између оних који знају, и који не знају ћутати. Је ли, или није човек саздан по [redacted] смислу нечег суштинског? Хоће ли једном у овом свету, у овом по концепцији трагичном свету, умети бити жртава, прегарања и растанака и друге врете, и других начина, сем материалних? Човек једнако разбија тајне материје, и чини му се да тиме превазилази материју. Стварно, материја омађија човека [redacted] прејачава га у његовом суду, одлукама, вољи. Човек се заљубљује у себе и у [redacted] (пронађене) ствари. Сваки пут мисли: сад је пробијена капија у безмерно моћно. Није (пробијена,) и неће бити. Све су то ограничења. [redacted] Величанствена ограничења, зато што је васе[redacted]на (величанствена и) безгранична. Чист [redacted] рачун нам је сваки дан на длану. Ум је у човеку од божанске суштине, ум је творац и обуздатељ — а човек се горди материалним недељивостима! Разноврстностима оружја и убилачких начина краја нема. Али је срамота правити чудовишне утакмице од смрти, од неумитног [redacted] и непромењивог васелен-ског закона! Хоће ли [redacted] доћи време [redacted] кад / нека ће „велика тројица", или „велика петорица" носити у себи и велика ћутања? Да ли ће некада бити обичај да цео народ ћути [redacted] неколико минута пре државних одлука, а не пошто се [redacted] посеју гробља и руине. [redacted]

X X
X

Учили су нас, али је много важније што смо и сами научили: да се свако велико књижевно и уметничко дело чита и тумачи на четири начина. Реалистички, као оно што конкретно јесте. Морално, као пројекција [redacted] у савест човечју. Алегоријски, као симбол за низ мисли, или за једну [redacted] мисао до крај крајичка њеног. Најзад, анагогички, као рефлекс у онај свет, као веза са суштином. Сад је дошло време да тако треба читати и резултат у атомској физици. Неколико је десетина година већ како наука куца на вратима бескрајно малога. Отворио је најзад човек врата ка ономе што никада није, и никада [redacted] неће видети. Сатерао је тајну у научну хипотезу, умом савладао хипотезу заједно са силама материје иза хипотезе. А затим је од [redacted] атомских физичара преузео ствар неки други ум, а од тога трећи, и онда..... Од оног срећног, или несрећног [redacted] часа када је човек — усред раја започео свој пакао — када је човек научио да разликује добро од зла, и изгубио небесну моћ да стоји изнад добра и зла, од тога доба он увек двоуми, вреба, сумња, испитује, хипотетизира. Удружује [redacted] се час са енергијама добронамерним, час са енергијама злонамерним; подвргава их огледима, искушењима, савлађује их. [redacted] Али корак даље, запреже их у луда [redacted] кола својих страсти. [redacted] Луда кола страсти се уосталом брзо саломе. Горе је што људи енергијама натичу јарам својих воља, најсвирепијих деспота у овом и у оном свету. Вољама својим ни богови нису умели владати, па те нису дали ни човеку у прћију. Радили су људи годинама, и најзад потчинили [redacted] себи један извор енергија којим се дотле само васелена служила. Одмах се мисао човечја о примени тих [redacted] енергија расцветала у безброј нада и лепих жеља. Али прва примена атомских енергија није била према лепим надама, била је убојна: једна ескадрила од милиарди атома који ће се, по човечјој вољи, у дати час и на датом месту, раздружити у својим језгрима, ослободити силу која далеко превазилази сан Калигуле или Нерона.

Историја није тачно записала: да ли је Нерон, да ли је Калигула пожелео да једним махом одруби главе целом Риму. Доскора, тај смо апсурд читали као веселу ствар. Данас, читамо то и морално и анагогички: дакле је већ у доба римског царства у човеку живела жеља и машта, да постане убица васелених моћи, као земљотрес, тајфун, поплава највећих и најбешњих река. У наша времена то се остварило: физичари су разбили атом, хемичари сапели енергије, војна индустрија начинила опрему, авијатичар [redacted] опучио хитац.

Јапански град Хирошима носи име доста пријатне фонетике, и има чувен храм испаштања. Првих дана августа ове године, ноћу, пала је прва атомска бомба на тај град, и извршено је од век-векова највеће тренутно уништење на земљи, отерани Хирошимци у неслућено [redacted] испаштање. Број убијених људи није отпочетка могао бити тачан. Занимљиво је да је човек имао потребу да разглашује број много већи од онога стварнога. Сада се стало, и стоји се на сто педесет хиљада. Јапанци, ти, којих више нема, нити су умирали, нити као лешеви лежали. Васеленско изведено сатирање: [redacted] над градом четрнаест километара висока прашина. Ни костурница ни лубања, ни [redacted] крематоријума. Васелени посао: прах, без имена, без хронике живота и жртвеног страдања, без болничке анамнезе. Све страшнији постају човекова воља а и њени учинци. Занимљиво је стога запитати: када човек убија и руши, влада ли он вољом, или воља влада њим? У дубоком ћутању зна се одговор. О насиљу се ради. Кад год човек чини зло, врши насиље над собом, мучи се да чини зло. Ако се не мучи онај који заповеда зло, онда онај који га извршује; ако не онај који га извршује, онда онај који га заповеда. Човек је у суштини ипак бољи од својих дела.

Ко је онај војник, официр, или стручњак физичар који је својим одлучним покретом убио сто педесет хиљада људи? Како се зове тај први велики убица у историји? Заиста, шта је после ~~[illegible]~~ таквога дела ~~[illegible]~~ још замисао Калигулина! шта галерија Шекспирових чувених убица и злочинаца! О Ричарду Трећем тврди написана историја да је отприлике шеснаест својих рођака склонио са пута ка престолу. Наравно, то се не штампа. Много је, ужасно је, срамота је за Енглеску и за човека. Макбет је убио неколико њих, али био убијен. Хамлет двојицу, али био убијен. Наши Црногорци, у она времена бескога клања, по "шестину су у један гроб копали". Немачки мајор, на суду америчком, признао је да је својом руком убио око четрдесеторо невојника, а око стотину војних особа. Сада је све то надмашено. Један човек, можда у рукавицама — пилоти су обично у рукавицама — и са авионске висине ~~[illegible]~~ одакле можда није далеко свет идеја и суштина, и можда једним врло грациозним покретом, убија сто педесет хиљада људи одједном. Заиста, човек постаје не само сарадник васељене, него сувласник васељене. Прометеј, некада, украо је само мало ватре из васељене, и не знам, да ли се свирепа његова казна и до данас прекинула. Какве су сада, после Хирошиме, бедне све фигуре чувених Сатана који су, уосталом увек без успеха, хтели да уз Бога деспотују и они, да буду савладари, да буду и саствараоци васељенски. Мефисто, најгенијалнији и најпрепреденији Сатана, једва је убио ситну, од суза начињену Маргарету, и још му је вечна душа утекла. А Фауст, челични Гете, који је научио живети и умрети, предурао је сва сатанска искушења. Сада, пак, један човек, ни Сатана, ни анархист, ни краљ, убија ~~[illegible]~~ једним потезом читав један мали свет. То је реалистички гледано. А морално, алегоријски, анагогички — изволте, понутите дубоко, погледајте свако за себе, и у себи. Абиз. Мора. Ђаван се арти лудачки. Досада, пројекција човекова на небу била је, по Платону, преегзиститирајућа човекова душа која, вечна, међу суштинама постоји и суштине чита и разуме. Данашња пројекција човекова у васељену, то је уништилац и убица васељенских размера... Човек се [illegible] тужно осмехне. Кад дође да споменемо јединствено симпатичног и јединствено пропаличког француског песника XV-ог века Франсоа Вијона, кажемо, морамо казати, све: и пио, и блудничио, и тукао се, и харао цркву, и разбијао трговачке излоге, и ~~био~~ бивао у апсу (и тамницама) и водили га одакле краљ, каменик, и његова ~~[illegible]~~

поезија, али прометамо некако увек [redacted] да не кажемо да је убио човека и био осуђен на вешање. Много је, тешко је, срамота је и за Француску и за човека. А где смо данас? Врши се једним елегантним покретом оно чиме су старозаветни пророци и Апокалипса само претили, и при чему [redacted] сматрали да сва велика зла морају ићи са про[redacted]пашћу света, са истребљењем човечанства. А основа је: форме вољних функција.

Оправдана, и неоправдана убиства [redacted] изазвана и неизазвана убиства? То су околности. [redacted] Педесет милиона мртвих у човечанству; три милиона убијене деце; милион шест стотина хиљада убијених у једном малом народу; сто педесет хиљада убијених у једном граду, на једну заповест, на покрет руке једног човека — то нису питања околности, него питања културне метафизике данашњег човечанства које не зна живети. [redacted] Правилно учење и Спенсера и Дарвина било је: да борбе за живот тела и духа мора бити, или да из борбе [redacted] морају изаћи најспособнији и најваљастији. Сада, мегдана је нестало. У дворану се уведе цев за отрован гас; из висине се диригује атомска енергија. Тамо, крематоријум за логоре; овде, четрнаест километара прашине... Потонемо дубоко у себе и дубоко ћутимо. Ћутимо пред оном врховном горком поезијом које нема у етиковима, која је сва у философији. Кант каже: И Бог и [redacted] смисао овога света то је сума савршенства у супстанцији". То савршенство, није Кантово, њега градимо сви, непрестано. Писац ових редова држао је једном предавање о томе: да [redacted] нам је дужност, и идеалан задатак, да по смрти вратимо у васељ[redacted]ену што боље прерађене душе, али и [redacted] што боље прерађен[redacted] прах [redacted] свој. Шта смо пос[redacted]лали у васељену после овога рата, [redacted] овога светског ужаса? Прахове мученика. [redacted] А шта смо оставили свету? Не најспособније и [redacted] најваљастије, Чак и [redacted] свакидашње новине пишу да је сва [redacted] најбољих синова сатрта."

Одједаред, пошто смо дуго ћутали, покажемо онога јед[redacted]нога који је извршио одлучан покрет да хитне бомбу атомског разарања. Он је, ипак, и стварно, велики убица? Атоми, они су само хипотеза. А авијатичар [redacted] који хита, само је хитач. Ко је убица оте педесет хиљада људи одједаред? [redacted] Хипотеза? атом? случај што се распадање језгара атомских шири на милијарде атома? официр који расматра поље и ориентациону схему, и даје [redacted] електрични знак? електрика која уме давати знаке? Можда треба [redacted] факторе разделити на оне који све знају, и на оне који ништа не знају. "Опрости им, Боже, јер не знају шта чине". Једном речју, проблем одговорности и зоонтропије, проблем кривице.

Ако кренете од оног решавајућег покрета, можда сасвим аутоматског, можда ~~[illegible]~~ ~~потпуно~~ ~~не сагласног са одлучујућом вољом можда један од стотину нијанса између два кра~~ ~~[illegible]~~ свесно и потпуно сагласног са одлучујућом вољом, можда на неком од стотину ступњева између тога двога, вас ће понети ланац са којим се одговорност удаљује, губи се, и стићи ћете најзад до тачке где је веза између узрока и последице скоро сасвим неутралисана, кривица, као морални и анагогички момент ишчилела. Кад дођете до те тачке, онај ко на тој тачци ~~[illegible]~~ управља (у вас и у ваше књиге) поглед~~[illegible]~~ непријатан. Жмирне очима и окреће главу. „Откуда ја имам то да ~~[illegible]~~ узмем на душу! Јесте ли ви прибегли и при себи!" ~~[illegible]~~ Запали цигарету, ~~[illegible]~~ ували се боље у столицу, и заћути — паметно. Достојевски је имао праву анагогичну визију: Ако бисмо наставили материјалне и условне измене, на крају крајева нико, никада, ни за што неће бити крив, и није крив... На врху таквог једног апсурда стоји ~~мо~~ данас (света; ми) ~~[illegible]~~ који правимо светске ратове у геометријској прогресији ужаса; ми ~~[illegible]~~ који сатиремо пет до десет процената целокупног становништва једне земље; ми који смо ствараоци, савременици и бацачи атомских бомби... Једно ваља додати. Нико се атомској бомби није обрадовао. Нико. Свугде је она навалила на душу људи мору. Нико се не заноси благодетима које ће, кажу, донети атомска енергија. Људи живе у јамама и порушевинама, у (закрпама и) дроњцима, и благодарно се насмеше кад добију комадић мирисног, лепо обојеног сапуна... Сад (сад) је време да се отворе ~~[illegible]~~ студији за испитивања духа и његових (енергија и) потенција. Какве се ту тек тајне крију! ~~[illegible] својствима свог духа откривају људи све тајне у материји. А [illegible] духа [illegible] виде их они који умеју дубоко ћутати који умеју језик из ограничења.~~

Дубоко у себи, где се човек не вара, где ~~човек~~ не лаже ни себе ни друге, дубоко у себи човек осећа: боље би било један минут накнадног ћутања заменити са више ~~[illegible]~~ минута претходног ћутања. И да ћути цео народ, и да се чује ~~народ и да се чују народи,~~ шта су из ћутања изнели. Иначе, све ће опет почети испочетка. Још више стајаћих војски; још више војних машина; још више бомби, или ~~и~~ торпеда на којима јаше човек и управља их тако да са сваким убије бар три стотине морнара. ~~Ти~~ Ове ~~[illegible]~~ цифра (је застарела) ~~и [illegible] застарели~~ из старог другог светског рата. У наредном рату убојни бродови ће бити претварани у (фантоме,) бродове ауталице, јер ће нова нека енергија ~~[illegible]~~ моћи да изазове тренутну парализу удова бродске посаде и послуге. А у рату затим ~~бића~~ функционисати енергија које ће паралисати мозгове ~~не~~ непријатеља, изазивати ~~сав~~ тренутне слепоће, глухоће, немоће. А затим ће ~~би~~ бити може да могућно и паралисање морских таласа, ваздушних струја, земљине плодности. И тако ћемо једног дана у потпуности извршити оно што смо сада делимично ~~чини~~ учинили: разрушићемо и уништити сами себе. У томе процесу, материјални прогрес ће се састојати у околности што ће уништења бити све бржа и све безболнија. А морал и енергија? Имамо већ за то одличну хигијену: што се ради из великих висина и даљина, то се не види и не зна, а што се не зна и не види, то као и да није. У тој хигијени, ~~не~~ наравно, има срама. Ми смо се уздржавали да ово кажемо, али ту недавно један одлучан Француз наштампао је: Годишњица срама. Штампамо сад и ми: Да ли би људи требали да уведу три минута дубоког ћутања над срамовима.

Али, људи, страдалници, браћо трпиоци за које писац ових редака нема довољно јако, прецизно, саосећајно, мило име, браћо мученици, мртви и живи, има једна нада. По васељенском опредељењу, сви смо ми, у свему, ипак ограничени! Сви смо на овој земљици у тамници! Закони о материјалном човеку су стабилни, то је, после толико хиљада година људског живота, ваљда свакоме јасно. Оквири материјалног човека су обимни, али ипак ограничени. Не може човек утећи испред бомби на месец; не може седети у води док му не израсту пераја и шкрге; не може остати у ваздуху и чекати да му израсту крила, те да однесе своје знање о атомским језгрима на неку другу звезду. А оно што може, ипак је ограничено, и мора узроке свака, и мора узроке и последице повратити. Имајте, људи, наду у ограничења. Још Дедал и Икар су знали за стабилитет ограничења: ни сувише високо, ни сувише ниско. Ако на то пазиш, ти си бог и савршенство, онакво, наравно, какво можеш бити, бог и савршенство у ограничењима. Ако на то не пазиш, сам себе убијаш и рушиш. Не може човек, и неће никада моћи одувати Британска острва, или распрснути Азију. Не може човек истребити са земље дефинитивно ништа друго сем себе и оно што је сам градио и изводио. Сетите се Гогоља: „Коме се смејете? Сами се себи смејете!" Кога убијате и шта рушите? Сами себе убијате и рушите! Енглески песник Џон Дон каже: „Питаш, кога оглашују и оплакују мртвачка звона? Тебе оглашују и оплакују! Сам умиреш кад људи умру, јер си део човечанства."

~~овоју кућу [illegible] кад си ма шију порушит, јер си све становништво земље и ста [illegible]~~

Ограничен си, човече! Материално си далеко више ограничен него духовно, човече! Што год пронађеш, духом пронађеш, ~~[illegible]~~ А што материално пронађеш, на зло наводиш. ~~[illegible]~~ На зло наводиш енергије! У васелени, енергије пуцајућих атома производе светлост и топлоту, живот; а ти енергијом атома пре свега ~~[illegible]~~ убијаш. Чувај се не ~~[illegible]~~ изазива~~[illegible]~~ј васелену, да ~~[illegible]~~ не морадне посредовати реда ради. ~~[illegible]~~ Чувај се да васелена не разбије неке атоме чије ће енергије ~~потра~~ потражити рачун, ~~[illegible]~~ навести неко ~~[illegible]~~ тешке испашта~~њу~~е на човека, горде~~х~~г пропалицу и ствараоца, и гордог убицу. Чувај се да не морадне писати ~~[illegible]~~ нову Библију место оне старе којој ~~[illegible]~~ се тако радо смејеш. Или, што је ~~[illegible]~~ горе: чувај се да, по вољи васелене, људство не постане ~~[illegible]~~ опет тако малобројн~~и~~о и слаб ~~[illegible]~~ да ћемо ~~[illegible]~~ дружбу ~~[illegible]~~ морати опет тражити међу ~~[illegible]~~ ниским бићима. Чувај~~[illegible]~~ се да ~~[illegible]~~ корњача не постане опет божанство, а човек њен свештеник.

Како је ограничено све што је овде говорено и писано, а како је оно, што дубоко ћути, ~~[illegible]~~ силно, васељенско.

Исидора Секулић

ради. Заноси се: сад је пробијена капија у бескрајно моћно, сад ће ~~нам~~ служи ти што је у ~~васелени~~ господарило над нама. Заблуда. ~~Није и неће!~~ Јер је све у човеку и од човека ограничено. Ограничења су величанствена ~~јер~~ је васелена величанствена и безмерна. Чист рачун нам је сваки пут поново на длану: Ум је у човеку од божанске суштине, али воља човекоа се горди материалним неодољивостима. ~~које после кратког времена опет~~ одолевају. Човек се горди разноврсностима оружја и убилачких начина. Али је срамота правити чудовишне утакмице у усмрћавању, јер је смрт ~~вечни~~ једноставни ~~непроменљиви~~ васеленски закон. Срамота је правити утакмице у усмрћавању "палих, који су се жртвовали за слободу и отаџбину". И зар у овом свету који је сав од трагичних хармонија никада неће бити друкчијих жртава прегарања и растанака, до материалних! Је ли човек саздан по смислу нечег суштинског или ~~није~~ није? Спустите се дубоко у себе, у дубоко ћутање ~~и ви ћете знати да се човек~~ сили ~~да се човек~~ мучи да чини зло! Ту је ~~чвор и~~ крст и оболелост. Фашизам — треба одбацити ту реч ~~ту овешталу фигуру~~ једног поцепаног пајаца. Ми имамо данас овладалост насиља. У човековој вољи у човековим поступцима у човековој речи. Карактеристично је да су Хитлер, Гебелс и Мусолини били духовно наказе које су само говориле, које никада ћутање доживеле нису. Они су подвргли народе своје насиљу говора; они су ~~учили~~ омладину да насилује вољу у себи и да се насилно радује насиљу које је ~~дубоко у себи са насиљем~~ вршила. И то се раширило по целом свету. Није истина да се ико на свету од срца радовао ма којем рушењу ма којем вешању черечењу мучењу. Радовао се онај ко је оболео од научио насилно се радо убијању, мучењу садистичком истребљењу беспомоћних људи. Дух је злоупотребљен Човек се сили и мучи да чини зло али га чини То је крст наш. Усилило се чувство насиља, и ми данашњи људи, подлегли смо заносу од насиља у свему: у вољи, у гордости, у јунаштву, у [illegible].